

oorlog te verduidelijken. In dat verband weidt hij wel weer uit over de rol van de sollicitateur-militair bij de betaling van het leger, maar geeft hij geen goed inzicht in de (veel belangrijker) penibele situatie waarin het onbetrouwbare betaalgedrag van de overheid de kapiteins van de compagnieën bracht. Dit leidt tot de oppervlakkige en onjuiste vaststelling dat de fraude van de kapiteins toenam, naarmate de overheid meer geld in de oorlog investeerde. (425) Typerend is ook dat De Graaf deze conclusie trekt op een plaats waar die helemaal niet thuishoort, namelijk in een paragraaf over het moreel. Op meer plaatsen volgt De Graaf de invallende gedachte en blijkt hij niet in staat tot een gedisciplineerd, goed gestructureerd betoog. De algemene indruk die daardoor overblijft, is die van een studie met veel vaart, maar onvoldoende richting. Dat is jammer voor het vele enthousiaste werk dat aan het schrijven voorafging.

H. Amersfoort

C. Dekker, *Een schamele landstede. Geschiedenis van Goes tot aan de Satisfactie in 1577* (Goes: De koperen tuin, 2002, 631 blz., € 39,50, ISBN 90 76815 10 0).

‘Een schamele landstede’ noemde het stadsbestuur van Goes, in financiële moeilijkheden, de plaats in 1548, als motivering om uitstel te verkrijgen van een verplichte rentebetaling. De welvaart was er, na een periode van bloei in de tweede helft van de vijftiende eeuw, inderdaad sterk achteruitgegaan, de haven was nadat de vrachtvaart haar belang had verloren erg verwaarloosd en, zei men, slecht toegankelijk geworden. Vergeleken met Middelburg en Veere was Goes steeds een vrij kleine stad gebleven.

Aan het ontstaan en de ontwikkeling daarvan wijdde Dekker een forse monografie. Hij begint deze met een uiteenzetting van de geografische situatie van Zuid-Beveland en de ingewikkelde structuur van bestuur en rechtspraak (de positie van de ambachtsheren) – voor hem bekend terrein maar aangevuld en gecorrigeerd volgens inzichten die sinds zijn dissertatie van 1971 gewonnen werden. Goes begon als een nederzetting aan de mond van een kreek, de Korte Goes, die in de elfde eeuw werd afgedamd en een haventje vormde, waarna de rest van de kreek verzandde. Van de oudste geschiedenis van de plaats is weinig bekend, maar de schrijver reconstrueert de groei ervan binnen twee ‘hoofdwegen’ bezuiden de haven die in de twaalfde eeuw werd vergroot: de burcht van de ambachtsheren, die de oudste kerk stichtte zodat Goes een eigen parochie kon vormen, een markt aanlegde met bebouwing aan weerskanten, in de dertiende eeuw een ‘hal’ liet bouwen die als laken- en vleeshal diende, kortom een voorbeeld van *town planning*, lijkt het. Maar Goes was in die tijd nog lang geen stad. Wel ontwikkelde het zich tot een prestedelijke kern, met in de veertiende eeuw een levendige handel en vrachtvaart en een weekmarkt die een centrale plaats op Zuid-Beveland innam. Dekker legt veel nadruk op deze gang van zaken en noemt slechts terloops een maatregel om ‘de koeien van den dorpe’ in geval van droogte van voldoende drinkwater te voorzien.

Op het eind van de dertiende eeuw raakte Goes’ ambachtsheren verwikkeld in de strubbelingen van Floris V met zijn Zeeuwse edelen, door Dekker helder beschreven, die uiteindelijk er toe leidden dat het ambacht deel werd van de apanage Beaumont/Blois en in

1397 aan de Hollandse graaflijkheid verviel. Uit de Beaumont-periode dateert de instelling van het baljuwschap Goes. Bronnen uit de veertiende eeuw, speciaal uit de tweede helft daarvan, zijn minder schaars dan uit de voorafgaande periode. Sinds ca. 1370 had het dorp een bestuur bestaande uit burgemeesters en schepenen, met rentmeesters die voor de financiën zorgden, er waren gilden, er was een schutterij. Onder de Hollandse graven verkreeg het allerlei privileges en in 1405 kreeg het de status van stad. Niet lang daarna raakte Goes op een ingewikkelde manier betrokken bij de troebelen rondom Jacoba van Beieren.

Eenmaal stad geworden ging Goes zich daarnaar gedragen. Het maakte met succes aanspraak op hoge jurisdictie, kocht een reeks ambten van de graaf en er vormt zich een vrij vaag gezelschap dat door burgemeesters en schepenen om advies en ondersteuning bij hun besluitvorming wordt gevraagd, maar merkwaardig genoeg pas in de achttiende eeuw een vast college wordt. Vanaf 1477 zijn ook de dekens van de gilden hierbij betrokken. De stad verfijnde haar administratie. Het 'voorboden' (=keuren)boek van 1449 was nog een stadsboek van gemengde inhoud, in 1475 werden aparte registers voor voorboden, rechtshandelingen voor de schepenbanken, voor verhuurde stadsdomeinen, aangelegd. Deze registers en losse bewaard gebleven documenten, waaronder wat burgemeestersrekeningen, bevatten veel gegevens over de Goese samenleving vanaf de tweede helft van de vijftiende eeuw en Dekker maakt daar dankbaar gebruik van. De ambachtsgilden krijgen veel aandacht. Opmerkelijk is het verschijnsel van 'halflieden', leden van meer dan één gilde, bij elkaar overlappende belangen. Systematisch komen de stedelijke elite, de zoutindustrie — die in de loop van de vijftiende eeuw van overheersend belang wordt in de stedelijke economie, juist toen de lakennijverheid op haar retour was —, handel en vrachtvaart aan bod, alsook kerkbouw en kerkinterieur, het kerkelijk personeel, zielemissen en processies. De beperkingen van de bronnen geven aan dit gedeelte van het boek een wat onevenwichtig karakter. Aan armen- en ziekenzorg, bijvoorbeeld, zijn weinig bladzijden besteed. De beschrijving van de gilden is onvermijdelijk wat ongelijk en rust vrij sterk op zestiende-eeuws materiaal. Dekker streeft ernaar het bezit aan huizen, renten en land van de gilden na te gaan en vermeldt als aardig detail dat in 1572 een huis van het schoenmakersgilde buiten een van de stadspoorten werd gesloopt waar het (in zijn vertaling 'spookte' (119), maar waar volgens het citaat in de noot 'men in toverde.'

Het werk eindigt met een hoofdstuk over Goes' geschiedenis op het eind van de zestiende eeuw aan de vooravond van de Satisfactie zoals het laatste hoofdstuk heet, met een korte beschouwing over de gevolgen van het tractaat voor de tot op het laatst overheersend pro-Spaanse en roomsgezinde stad.

Dit is een fraai uitgevoerd, zaakrijk, aangenaam geschreven en bijzonder mooi geïllustreerd boek, waar velen plezier aan kunnen beleven.

J. A. Kossmann-Putto

W. Frijhoff, M. Prak, ed., *Geschiedenis van Amsterdam, II-1, Centrum van de wereld 1578-1650* (Amsterdam: SUN, 2004, 533 blz., € 35,-, ISBN 90 5875 137 6). W. Frijhoff, M. Prak, ed., *Geschiedenis van Amsterdam, II-2, Zelfbewuste stadstaat 1650-1813* (Amsterdam: SUN, 2005, 582 blz., € 49,50, ISBN 90 5875 138 4).

Weinig boeken die ik de laatste jaren onder ogen heb gehad zijn zo goed geïllustreerd als de twee banden van het tweede deel van de *Geschiedenis van Amsterdam*. De term 'illustratie' doet zelfs geen recht aan de rol die de maar liefst 833 afbeeldingen spelen die dankzij de inspanningen van beeldredacteuren Nienke Huizinga en Ester Wouthuysen zijn opgenomen. Want zij illustreren niet alleen de tekst, zij versterken die op veel plekken, zij vervangen die zelfs hier en daar en, tot slot, zij brengen eenheid in het boek. De afbeeldingen laten het Amsterdam tussen 1578 en 1813 daadwerkelijk zien, niet alleen met schilderijen, tekeningen en prenten, maar ook met gebruiksvoorwerpen en archeologische vondsten. Uit alles wordt duidelijk dat steeds weer naar de meest geschikte en doeltreffende afbeelding is gezocht. Het resultaat is in veel opzichten origineel, opmerkelijk en essentieel voor niet alleen de eerste impressie van, maar ook het eindoordeel over dit boek.

Dit deel van *Geschiedenis van Amsterdam*, dat uit twee forse banden bestaat, gaat over de belangrijkste periode van de stad, de zeventiende en achttiende eeuw. Gedurende een groot gedeelte van die tijd was Amsterdam inderdaad, zoals de titel van de eerste band aangeeft, centrum van de wereld. Dat was het vooral in economische zin, maar ook politiek en cultureel was de stad vaak machtiger en belangrijker dan zij ooit was of weer worden zou. Voltaire (1694-1778) sprak in 1722 over Amsterdam als 'le magasin de l'univers' en doelde hiermee behalve op het intellectuele knooppunt dat de stad was, ook op de materiële en economische positie die Amsterdam innam. Zijn beeld wordt hier bevestigd, al wordt tevens duidelijk dat nadien vooral de culturele positie voor een belangrijk deel verloren ging en de stad economisch gezien inmiddels alleen nog maar haar positie kon consolideren, wat overigens in tegenstelling tot de andere Nederlandse steden tot circa 1780 wonderwel lukte. De Italiaanse 'historiëschrijver' Gregorio Leti (1630-1701) had eerder de stad zelfs de eretitel 'Mater Gentium' toegekend, moeder aller volken, die verder naar zijn zeggen alleen op Rome van toepassing was. Ook beweerde hij dat wie Amsterdam niet gezien had, het meest uitzonderlijke fenomeen ter aarde had gemist. Ook dat beeld vinden we terug. In het boek wordt een multiculturele stad geschetst met een vergelijkenderwijs egalitair karakter en waar over het algemeen een opmerkelijke rust heerste. Voltaire wordt overigens in deze banden slechts twee keer zijdelings genoemd en de ijdele Leti al helemaal niet, ook al was hij van 1685 tot zijn dood in 1701 de officiële stadshistoricus. Maar dat is op zichzelf geen bezwaar, want uiteraard mag een stadsgeschiedenis als deze geen encyclopedie zijn en kan niet iedereen worden genoemd. Het gaat om het geven van een overzicht en van een visie. Het gaat hier dus vooral om de vraag of men daarin is geslaagd.

In de inleiding op dit deel wordt de recensent door de twee redacteuren al enige munitie uit handen geslagen. Zij wijzen op de beperkingen die aan een onderneming als deze kleven. Indien onvoldoende onderzoek voorhanden is, bijvoorbeeld over de rol van vrouwen in de stad, dan kan een dergelijk samenvattend boek dat slechts in beperkte mate

W. Frijhoff, M. Prak, ed., *Geschiedenis van Amsterdam, II-1, Centrum van de wereld 1578-1650* (Amsterdam: SUN, 2004, 533 blz., € 35,-, ISBN 90 5875 137 6). W. Frijhoff, M. Prak, ed., *Geschiedenis van Amsterdam, II-2, Zelfbewuste stadstaat 1650-1813* (Amsterdam: SUN, 2005, 582 blz., € 49,50, ISBN 90 5875 138 4).

Weinig boeken die ik de laatste jaren onder ogen heb gehad zijn zo goed geïllustreerd als de twee banden van het tweede deel van de *Geschiedenis van Amsterdam*. De term 'illustratie' doet zelfs geen recht aan de rol die de maar liefst 833 afbeeldingen spelen die dankzij de inspanningen van beeldredacteuren Nienke Huizinga en Ester Wouthuysen zijn opgenomen. Want zij illustreren niet alleen de tekst, zij versterken die op veel plekken, zij vervangen die zelfs hier en daar en, tot slot, zij brengen eenheid in het boek. De afbeeldingen laten het Amsterdam tussen 1578 en 1813 daadwerkelijk zien, niet alleen met schilderijen, tekeningen en prenten, maar ook met gebruiksvoorwerpen en archeologische vondsten. Uit alles wordt duidelijk dat steeds weer naar de meest geschikte en doeltreffende afbeelding is gezocht. Het resultaat is in veel opzichten origineel, opmerkelijk en essentieel voor niet alleen de eerste impressie van, maar ook het eindoordeel over dit boek.

Dit deel van *Geschiedenis van Amsterdam*, dat uit twee forse banden bestaat, gaat over de belangrijkste periode van de stad, de zeventiende en achttiende eeuw. Gedurende een groot gedeelte van die tijd was Amsterdam inderdaad, zoals de titel van de eerste band aangeeft, centrum van de wereld. Dat was het vooral in economische zin, maar ook politiek en cultureel was de stad vaak machtiger en belangrijker dan zij ooit was of weer worden zou. Voltaire (1694-1778) sprak in 1722 over Amsterdam als 'le magasin de l'univers' en doelde hiermee behalve op het intellectuele knooppunt dat de stad was, ook op de materiële en economische positie die Amsterdam innam. Zijn beeld wordt hier bevestigd, al wordt tevens duidelijk dat nadien vooral de culturele positie voor een belangrijk deel verloren ging en de stad economisch gezien inmiddels alleen nog maar haar positie kon consolideren, wat overigens in tegenstelling tot de andere Nederlandse steden tot circa 1780 wonderwel lukte. De Italiaanse 'historieschrijver' Gregorio Leti (1630-1701) had eerder de stad zelfs de eretitel 'Mater Gentium' toegekend, moeder aller volken, die verder naar zijn zeggen alleen op Rome van toepassing was. Ook beweerde hij dat wie Amsterdam niet gezien had, het meest uitzonderlijke fenomeen ter aarde had gemist. Ook dat beeld vinden we terug. In het boek wordt een multiculturele stad geschetst met een vergelijkenderwijs egalitair karakter en waar over het algemeen een opmerkelijke rust heerste. Voltaire wordt overigens in deze banden slechts twee keer zijdelings genoemd en de ijdele Leti al helemaal niet, ook al was hij van 1685 tot zijn dood in 1701 de officiële stadshistoricus. Maar dat is op zichzelf geen bezwaar, want uiteraard mag een stadsgeschiedenis als deze geen encyclopedie zijn en kan niet iedereen worden genoemd. Het gaat om het geven van een overzicht en van een visie. Het gaat hier dus vooral om de vraag of men daarin is geslaagd.

In de inleiding op dit deel wordt de recensent door de twee redacteuren al enige munitie uit handen geslagen. Zij wijzen op de beperkingen die aan een onderneming als deze kleven. Indien onvoldoende onderzoek voorhanden is, bijvoorbeeld over de rol van vrouwen in de stad, dan kan een dergelijk samenvattend boek dat slechts in beperkte mate